

REFERENCIA VLASTNÝCH MIEN (III): APLIKÁCIE HISTORICKEJ TEÓRIE¹

Marián ZOUHAR

THE REFERENCE OF PROPER NAMES (III): APPLICATIONS OF THE HISTORICAL THEORY

The article contains several applications of the version of the historical theory of proper names presented in the previous article (see [11]). They are designed to defend its epistemologically meager point of view (referring to things *via* names does not presuppose any other epistemological contact with the things). It is argued that the distinction between reference of an expression and that of a speaker which lies in the very heart of the theory enables one to handle with many well-known examples (e.g. Kripke's "Gödel"/"Schmidt" and "Feynman"/"Gell-Mann" cases). Then bounds of referential uses of proper names are tested with respect to some other examples as well (e.g. Evans' "Madagascar" and Yagisawa's "Spot"/"Garf" cases). The point is that the theory is neither too narrow nor too broad: it does not exclude, on the one hand, those uses of a name that are demonstrably referential and it does not, on the other hand, count as referring clearly non-referential "uses" of a name.

1. Úvod

Každá teória, ktorá má objasňovať nejaký jav, s ktorým sa stretávame, sa musí dať aplikovať na rôzne situácie, pokiaľ nemá byť len prázdny konštruktom. Je dôležité, aby nebola ani príliš široká, ani príliš úzka. Z hľadiska teórie referencie to znamená, že by sme mali preskúmať, či predložená koncepcia na jednej strane neumožňuje zaradiť medzi referovanie také akty, ktoré v skutočnosti nie sú aktmi referencie, a na druhej strane treba zistiť, či neexistujú také akty, ktoré by mali byť plnohodnotnými referenčnými aktmi, ale ktoré sa v rámci predloženej koncepcie nedajú vysvetliť, resp. táto teória ich odmieta pokladať za referovanie. V stati [11] som formuloval jednu verziu historickej teórie referencie vlastných mien, podľa ktorej centrálnym pojmom, na ktorom treba založiť vysvetlenie referencie týchto výrazov, je pomenovanie. V tomto článku chcem na niektorých viac či menej známych príkla-

¹ Táto stať vznikla v rámci vedeckého projektu *Sémantika a pragmatika vlastných mien* podporeného Grantom Univerzity Komenského č. 142/2002/UJK

doch z filozofickej literatúry otestovať, či sa táto teória dokáže vysporiadať s určitými prípadmi.

Aspoň stručne naznačím, že jadrom teórie je pomenovanie,² teda priradenie mena predmetu (čo je konvenčný akt), vďaka čomu vstupuje do jazyka nový výraz, vlastné meno určitého predmetu. Pomenovanie nám umožňuje vysvetliť, prečo výraz referuje na určité individuum, a nie na iné. Pri pomenovaní sa zavádza nový menný ideálny znak a každý fyzický znak, ktorý je realizáciou tohto ideálneho znaku, bude referovať na to isté ako daný ideálny znak. Ďalej sa meno v jazykovej komunite rozširuje pomocou tzv. komunikačnej siete. Preto môžeme povedať, že hovorca použitím vlastného mena referoval na konkrétne individuum I preto, že použil výraz, ktorý sa k nemu dostal pomocou určitej komunikačnej siete (rozširujúcej vlastné meno určitého individua, a nie iného).

Jednou z podstatných súčastí teórie je odlišenie výrazovej a intencionálnej referencie, t. j. referencie, ktorá existuje medzi výrazom a predmetom, resp. medzi používateľom výrazu a predmetom (prípadne medzi používateľom výrazu, výrazom a predmetom). Kvôli jednoduchosti zopakujem definície týchto pojmov referencie:

Pre *výrazovú* referenciu platí, že vlastné meno *M* referuje na individuum *I* *vtt* existuje taký hovorca *H*, ktorý vlastným menom *M* pomenoval *I*.

Pre *intencionálnu* referenciu platí, že osoba *O* referuje použitím vlastného mena *M* na individuum *I* *vtt a*) *I* je výrazovým referentom *M* a *O* zamýšľa svojim použitím *M* vyčleniť ľubovoľný predmet, ktorý je výrazovým referentom *M*; alebo *b*) *I* je výrazovým referentom *M* a *O* zamýšľa svojim použitím *M* vyčleniť *I*; alebo *c*) *O* zamýšľa svojim použitím *M* vyčleniť *I* a *I* nie je výrazovým referentom *M*.

V ďalšom texte bude vhodné kvôli jednoduchšiemu vyjadrovaniu zaviesť názvy pre tri druhy intencionálnej referencie zodpovedajúce bodom *a*), *b*) a *c*) v uvedenej definícii (v tomto poradí). Prvý druh nazvem *atributívnou intencionálnou referenciou*, druhý *sémantickou intencionálnou referenciou* a tretí *čistou intencionálnou referenciou*.

² Pomenovanie sa definovalo nasledujúcim spôsobom: Hovorca *H* pomenuje výrazom *M* individuum *I* *vtt* existuje taký výraz *V* (resp. použite výrazu *V*), pre ktorý platí, že *H* pokladá *I* za referent *V* (resp. použitia *V*), a *H* stanoví, že nositeľ *M* bude totožný s daným referentom *V* (resp. použitia *V*). Štandardné verzie historickej teórie sa skôr pokúšajú vysvetliť referenciu (použití) vlastných mien pomocou komunikačného reťazca. V teórii zo state [11] komunikačný reťazec nadobúda sekundárne postavenie a hoci má určité opodstatnenie pri objasňovaní sociologicko-lingvistického fenoménu, akým je rozširovanie vlastného mena v danej jazykovej komunite, rozhodne s ním nemožno počítať pri vysvetľovaní referencie.

2. Dva prístupy

Vďaka pojmu výrazovej referencie môžeme povedať, že každé použitie pravého vlastného mena má referent bez ohľadu na to, či jeho používateľ vie, na ktoré alebo aké individuuum referuje, ba dokonca aj bez ohľadu na to, či vôbec vie, že meno na niečo referuje. Analogicky vďaka atributívnej intencionálnej referencii by sme nemali pochybovať o tom, že hovorca bude referovať na to individuuum, ktoré je výrazovým referentom použitého mena, nezávisle od toho, či má alebo nemá nejaký nezávislý identifikačný poznatok o danom individuuu.³ Ostatné dva druhy intencionálnej referencie vyžadujú, aby používateľ mena disponoval bohatšími, napríklad deskriptívnymi alebo ostenzívnymi identifikačnými znalosťami o výrazovom referente mena, resp. o individuuu, ktoré zamýšľa použitím mena vyčleniť, ale nie je výrazovým referentom mena.

2.1. Wettsteinova téza. Atributívna intencionálna referencia je omnoho užitočnejšia, než sa môže zdať na prvý pohľad. Umožňuje totiž realizovať program týkajúci sa vlastných mien, ktorý Howard Wettstein zhrnul do výstižnej tézy, že „jazykový kontakt s vecami, t. j. referencia, nepredpokladá epistemickej kontakt s nimi“ ([8], 454). To znamená, že vlastnými menami môžeme referovať na individuua bez toho, aby sme tieto predmety dokázali identifikovať aj inými prostriedkami, napríklad deskripciami alebo demonstratívmi, čo v praxi znamená, že vôbec nemusíme vedieť, aké majú vlastnosti, ani ich nemusíme dokázať odlišiť od ostatných vecí, keď sa s nimi stretne „zoči-voči“.

To je veľmi dôležité tvrdenie, ktoré nám dovoľuje chápať referenciu vlastných mien ako autonómnou záležitosť, ktorá je v podstate nezávislá od referencie iných druhov singulárnych výrazov. V zásade sa totiž referencia vlastných mien zvyčajne redukuje na referenciu deskripcií (Frege, Russell, Searle atď.) alebo zriedkavejšie na referenciu demonstratív (v istom zmysle Russell, Marcusová atď.). Preto by sa malo používanie vlastných mien opierať o pomerne rozsiahle jazykové a faktuálne znalosti. Okrem iného to znamená, že pokiaľ človek nemá k dispozícii nijaké poznatky o referente vlastného mena, nemôže na príslušný predmet úspešne referovať. Hoci tento návrh môže vyzeráť sľubne vzhľadom na niektoré otázky, s ktorými zápasi filozofia jazyka (napríklad vzhľadom na Fregeho problém informatívnosti výrokov tvaru „a = b“,

³ Je nepochybné, že hovorca o danom individuuu vie, že je referentom mena, ktoré použil. Toto poznanie je v podstate triviálne. Pod „nezávislým identifikačným poznatkom“ mám na mysli netriviálne poznanie o referente mena. Napríklad netriviálnym poznatkom o referente mena „Augustus“ môže byť skutočnosť, že ide o prvého rímskeho cisára.

kde „a“ a „b“ sú vlastné mená), vo všeobecnosti však zlyháva, keď zoberieme do úvahy niektoré príklady, ktoré predložili Donnellan, Kripke, Putnam, Wettstein a iní (pozri napríklad [1], [3], [4], [8]). Z tohto hľadiska omnoho perspektívnejšie vyzerá nepomerne skromnejšia alternatíva, podľa ktorej „človek môže vlastným menom referovať dokonca aj vtedy, keď má o jeho referente veľmi málo informácií — dokonca tak málo, že nestačia na individualizáciu“ ([8], 423), a ktorá pokladá „za jednu z najzákladnejších funkcií vlastných mien to, že nám umožňujú preklenúť veľké kognitívne priepasti a že nám umožňujú urobiť z vecí subjekty diskurzu dokonca aj vtedy, keď sú nám epistemicky veľmi vzdialené“ ([8], 440).

2.2. „Feynman“ verus „Gell-Mann“. Na niektorých príkladoch z literatúry teraz porovnajme skromnejší prístup, ktorý sa preferuje v tejto práci, s kognitívne náročnejšou a rozšírenejšou perspektívou.

Kripke je autorom príkladu, v ktorom hovorca dokáže správne používať vlastné meno „Richard Feynman“, pričom o jeho referente má len jednu informáciu — že je to súčasný významný fyzik ([3], 81; pozri aj [8]). Táto informácia sa v žiadnom prípade nevzťahuje len na jedno individuum, lebo súčasných významných fyzikov je omnoho viac. Podľa kognitívne náročnejšieho prístupu, ktorý preferujú napríklad rôzne deskripčné teórie, sa však nedá vysvetliť, ako je možné, že hovorca použitím vlastného mena „Richard Feynman“ referuje na Feynmana, a nie na nejakého iného fyzika. Ba dokonca sa nedá vysvetliť ani to, ako je možné, že na niekoho vôbec referuje. Úspešný akt referencie totiž vyžaduje, aby človek mal k dispozícii jedinečnú charakteristiku referenta mena, čo v tomto prípade jednoducho nemá. Ak však zoberieme do úvahy atributívnu intencionálnu referenciu — akt intencionálnej referencie iného druhu hovorca v podstate ani nedokáže uskutočniť — situácia prestáva byť záhadná a má jednoduché vysvetlenie. Hovorca obohatil svoj idiolekt o vlastné meno „Richard Feynman“ v určitej situácii, v ktorej napríklad bol svedkom toho, ako iná osoba meno referenčne použila. Použitím tohto mena ďalej zamýšľa vyčleniť jeho výrazový referent — nech je ním ktorékoľvek individuum — o ktorom vie len to, že je slávnym fyzikom. Práve komunikačná prax a skutočnosť, že pri pomenovaní bolo meno „Richard Feynman“ priradené určitému individuu, a nie nejaké jedinečné znalosti o Feynmanovi hovorcovi umožňujú, aby sme jeho použitie mena klasifikovali ako akt úspešnej referencie.

Tento príklad môžeme trochu upraviť, aby sme ešte lepšie videli zásadný rozdiel medzi prístupmi spomínaných dvoch druhov. Okrem mena „Richard Feynman“ hovorca má v idiolekte aj meno „Murray Gell-Mann“, pričom o referentoch oboch mien vie iba to, že patria medzi slávnych fyzikov. Nepozná

nijaké ďalšie podrobnosti o ich živote, práci atď., takže ich pomocou nich nemôže bližšie odlíšiť. Na základe čoho potom môžeme vetu

(1) Feynman je slávny fyzik,

ktorú vyslovil v určitej súvislosti, pokladať za vetu o Feynmanovi, a nie o Gell-Mannovi? V rámci kognitívne náročnejšej koncepcie nemôžeme nijako vysvetliť, že použitím vlastného mena „Feynman“ v (1) referoval na Feynmana, nie na Gell-Manna alebo na niekoho iného. Lenže podľa skromnejšej teórie nie je nič pochopiteľnejšie: v (1) použil Feynmanovo meno, a preto referoval práve naňho, a nie na niekoho iného. Použitím (1) nijako nenaznačil, že by niečo povedal o Gell-Mannovi. Výrazovým referentom „Feynman“ je Feynman, a tým celá záhada mizne.

2.3. „Gödel“ verzus „Schmidt“. Iný Kripkeho príklad ilustruje skutočnosť, že aj keď s vlastným menom hovorca spája jedinečný poznatok, ktorý sa netýka výrazového referenta mena, ale nejakého iného individua, použitím tohto vlastného mena hovorca identifikuje práve jeho výrazový referent ([3], 83-84; pozri aj [8]). Predstavme si, že neúplnosť aritmetiky nedokázal Gödel, ale človek, ktorý sa volá „Schmidt“. Hovorca však má vo svojom idiolekte meno „Kurt Gödel“ a domnieva sa — v rozpore s naznačeným stavom vecí — že Gödel dokázal neúplnosť aritmetiky (t. j. s menom „Kurt Gödel“ nesprávne asociuje deskripciu „jediný objaviteľ neúplnosti aritmetiky“). Je zrejmé, že keď vysloví vetu

(2) Gödel je slávny matematik,

konštatoval niečo o Gödelovi, a nie o Schmidtovi. Možno však dospieť k tomuto záveru v rámci kognitívne náročnejšej koncepcie? Aj keby hovorca neustále zdôrazňoval, že referoval na Gödela, t. j. na výrazový referent mena „Gödel“, a nie na Schmidta, prívrženec tejto koncepcie by musel trvať na svojom: hovorca použitím (2) podľa neho referoval na Schmidta a povedal o ňom, že je slávny matematik. Skromnejšia teória však môže povedať, že hovorca referoval na Gödela. Hovorcovým zámerom jednoducho mohlo byť označenie výrazového referenta mena a tým je Gödel. To môžeme konštatovať aj napriek tomu, že hovorca sa (v danom stave vecí) nesprávne domnieva, že Gödel je (jediným) objaviteľom neúplnosti aritmetiky. Skutočnosť, že o Gödelovi má tento nesprávny poznatok, ešte neznamená, že menom „Gödel“ bude referovať na Schmidta.

Táto skutočnosť má závažné dôsledky. Predstavme si, že hovorca vysloví vetu:

(3) Gödel objavil neúplnosť aritmetiky.

V rámci kognitívne skromnejšej teórie by sme v tomto prípade mohli povedať, že hovorca vyslovil *nepravdivý* výrok o Gödelovi (pravda, ak máme na mysli uvedený fiktívny stav vecí). Kognitívne náročnejšia koncepcia nás však núti konštatovať, že použitím (3) vyslovil *pravdivý* výrok o Schmidtovi. V prvom prípade máme šancu, že hovorcovi ukážeme, že sa mylí, keď mu oznámime, že neúplnosť aritmetiky (za daného stavu vecí) dokázal Schmidt. V druhom prípade ho nemáme prečo opraviť, lebo (3) sa v jeho použití bude týkať Schmidta. Vedia to všetci teoretici, ktorí kladú kognitívne náročnejšie požiadavky na referenciu, ale je smutné, že to nevie hovorca, ktorý sa domnieva (nešťastník!), že vyslovil pravdivý výrok o Gödelovi. Našou úlohou by bolo opraviť informácie, ktoré má, a nie jeho referenciu. Keby sme mali túto myšlienku zhrnúť do radikálnejšieho vyhlásenia, dalo by sa povedať, že podľa kognitívne náročnejšej teórie by sme nemali opravovať hovorcové tvrdenia, ale len jeho referenčné intencie. Keď však zoberieme do úvahy atributívnu intencionálnu referenciu, budeme sa môcť správať k hovorcovi omnoho ústretovejšie a začneme jeho tvrdenia brať vážne.

Pravda, existuje viacero druhov intencionálnej referencie. Sémantickú intencionálnu referenciu môžeme uskutočniť vtedy, keď máme k dispozícii nejaký individualizujúci poznatok o výrazovom referente vlastného mena. Ak platí stav vecí z predchádzajúceho príkladu a hovorca sa rozhodne použitím „Gödel“ vykonať sémantickú intencionálnu referenciu, pričom informáciu, že Gödel (ako jediný) dokázal neúplnosť aritmetiky, bude pokladať za vhodný individualizujúci poznatok, jeho zámer jednoducho zlyhá. V skutočnosti vyčlení Schmidta a v takom prípade mu môžeme adresovať pripomienky, aké mu v predchádzajúcom prípade adresovali prívrženci kognitívne náročnejšej koncepcie. Budeme musieť opravovať jeho používanie mena „Gödel“, a nie jeho informácie o Gödelovi (to sa zhoduje aj s intenciami, aspoň mojimi). Schmidt však nemôže byť sémantickým intencionálnym referentom použitia mena, ale nanajvýš len čistým intencionálnym referentom. To znamená, že sémantická intencionálna referencia je možná len vtedy, keď hovorca disponuje správnymi identifikačnými poznatkami o referente mena.

Čistú intencionálnu referenciu zase možno vykonať použitím vlastného mena, keď sa rozhodneme identifikovať predmet, o ktorom máme individualizujúce informácie, ale nie je to výrazový referent vlastného mena, ktorým ho chceme vyčleniť. Ak sa hovorca rozhodne uskutočniť čistou intencionálnu referenciu, menom „Gödel“ takisto identifikuje Schmidta, pokiaľ zamýšľa referovať na výrazový referent deskripcie „jediný objaviteľ neúplnosti aritmetiky“. V podstate je zrejmé, že ak má k dispozícii len túto *jednu* informáciu,

nemôže byť jeho čistým intencionálnym referentom nijaké iné individuum. V opačnom prípade by totiž nemohol deskripciou „jediný objaviteľ neúplnosti aritmetiky“ referovať na jej výrazový referent, ale na nejaký iný predmet (čistý intencionálny referent), ale potom by musel mať k dispozícii nejaký iný, nezávislý identifikačný prostriedok na vyčlenenie tohto ďalšieho individua. V každom prípade hovorcovým čistým intencionálnym referentom bude Schmidt a pravdivosť jeho vyslovenia (3) budeme posudzovať na základe toho, či Schmidt má alebo nemá vlastnosť, ktorá sa mu v tejto vete pripisuje. (V prípade „Feynman“ by sme zrejme nemohli vykonať ani sémantickú, ani čistú intencionálnu referenciu, lebo nedisponujeme *individualizujúcimi* informáciami, ktoré by vyčleňovali dané individuum, pokiaľ máme dodržiavať zadanie príkladu.)

Áké poučenie môžeme vytážiť z týchto príkladov? Na rozdiel od kognitívne náročnejších koncepcií môžeme povedať, že atributívna intencionálna referencia je zrejme omnoho rozšírenejšia než iné druhy intencionálnej referencie. Významne tým rozširujeme počet aktov, ktoré možno klasifikovať ako referovanie. Okrem toho môžeme využívať najvlastnejšiu funkciu vlastných mien: referovať na individua, ktoré nepoznáme, ktoré už neexistujú alebo o ktorých sme zabudli takmer všetky informácie. Navyše atributívna intencionálna referencia má na rozdiel od ostatných druhov intencionálnej referencie výhodu v tom, že pokiaľ ide o referenciu, tak sa nemôžeme pomýliť: nemôžeme referovať na iný predmet, ale iba na výrazový referent mena. Plynulosť a úspešnosť komunikácie závisí (okrem iného aj) od toho, či sa budeme utápať v nekonečnom objasňovaní a opravovaní našich referenčných intencií, a teda budeme sa v podstate iba hrať so *slovami*, alebo budeme revidovať a spresňovať naše informácie o *predmetoch*, výrazových referentoch. Myslím si, že druhá predstava o komunikácii viac zodpovedá realite.

3. Je každé použitie vlastného mena referovaním?

Tvrdí sa, že nie každé realizovanie nejakého vlastného mena predstavuje aj vykonanie aktu referencie. To je východiskom pomerne rozšírenej námietky proti historickej teórii, keďže sa zdá, že nedokáže odlišiť také použitie vlastného mena, pri ktorom sa vykonáva akt referencie, od „použitia“, pri ktorom sa realizuje len prázdny zvuk bez akéhokoľvek referovania. Človek sa učí vlastné meno v komunikácii, pričom sa napája na nejakú komunikačnú sieť zabezpečujúcu rozširovanie daného mena v jazykovej komunite. Ak sa takto naučí napríklad meno „Aristoteles“ (pričom predpokladáme, že pozná len jedno meno „Aristoteles“), musíme jeho každé vyslovenie tohto mena pokladať za referovanie na Aristotela. Hoci v bežných situáciách by sme niekedy

chceli pripustiť, že vyslovením „Aristoteles“ na nikoho nereferoval, ale len realizoval určitý zvuk, v rámci historickej teórie to nie je možné. Inými slovami, ak sa raz napojí na komunikačnú sieť, v ktorej sa rozširuje meno *M*, výraz s určitými graficko-fonetickými charakteristikami a referujúci na individuum *I*, nemôže použitím mena s týmito charakteristikami vyčleniť žiadne iné individuum, a čo je horšie, každé vyslovenie *M* bude plnohodnotným referovaním. — A treba predsa len odlišovať vyslovenie mena „Aristoteles“ v plnohodnotnej komunikácii, v ktorej má určité postavenie a slúži na identifikáciu objektu diskusie, napríklad od vyslovenia tohto výrazu v spánku. Môžeme si predstaviť aj extrémnejšiu situáciu, v ktorej niekto naučí papagája vyslovovať zvuk „Aristoteles“; podľa všetkého by sme mali aj jeho škrekot pokladať za referovanie a pripustiť, že aj papagáj je schopný zapojiť sa do *komunikácie* (pokiaľ sa toto meno naučil od niekoho, kto je napojený na príslušnú komunikačnú sieť).

Konkurenčné teórie podľa oponenta poskytujú lepšie záruky, že za referovanie sa budú pokladať len skutočné akty referencie, a nie každé vyslovenie nejakého výrazu. Podľa jedného prístupu budeme za referenčné použitie mena „Aristoteles“ pokladať len takú realizáciu, ktorú sprevádzajú intencie správneho druhu, teda hovorca *zamýšľa* použitím mena referovať na Aristotela. Podľa iného, ale príbuzného prístupu bude indikátorom skutočnej referencie hovorcova pripravenosť spojiť s daným použitím mena aj nejakú deskriptívnu informáciu o príslušnom individu — ak je ochotný podporiť svoje použitie mena nejakou deskripciou opisujúcou nositeľa mena, môžeme pripustiť, že vykonal akt referencie, ale v opačnom prípade to musíme poprieť. Zdá sa však, že oba prístupy redukujú nominálnu referenciu na niečo iné: v prvom prípade sa teória o správaní výrazov mení na teóriu o intenciách používateľov výrazov a v druhom prípade sa naznačuje, že referencia vlastných mien by mala parazitovať na referencii deskripcií. Predpokladá sa, že realizovanie vlastného mena ešte nie je vykonaním referencie, pokiaľ ho nesprevádzajú aj tieto dodatočné faktory.

Môže historická teória odvrátiť podozrenia, že oblasť skutočnej referencie rozširuje za únosné hranice? Domnievam sa, že môže, ale odpoveď oponenta zrejme celkom neuspokojí, lebo do istej miery spočíva v akceptácii námietky. V prvom rade si musíme uvedomiť, že námietka sa opiera o neopatrné a zavádzajúce používanie výrazov, ktoré sme v stati [11] predsa jasne vymedzili a odlišili. Odlišili sme výrazovú a intencionálnu referenciu, uznali sme referovanie nielen fyzických, ale aj ideálnych znakov, jasne sme stanovili využitie komunikačnej siete — od tohto všetkého námietka neoprávnená a bezdôvodne abstrahuje.

V prvom rade treba poznamenať, že neexistuje *použitie* vlastného mena bez toho, aby ho nesprevádzala aj referencie (resp. použitie vlastného mena je referencia). Preto námietku nemožno formulovať tak, že existujú niektoré použitia vlastných mien, ktoré nie sú vykonaním aktu referencie (takejto formulácii sa treba vyhnúť, hoci nie všetci oponenti sú takto dôslední). Námietku treba formulovať tak, že nie každé vyslovenie, napísanie alebo iné realizovanie vlastného mena je referovaním. Keď budeme v tejto situácii rešpektovať pojmový aparát, ktorý sa rozvíjal v predchádzajúcich úvahách, uvidíme, že predložená námietka vôbec nemá deštruktívny dopad na historickú teóriu referencie vlastných mien.

Keď vyslovíme alebo napíšeme nejaký výraz, vyslovujeme alebo píšeme fyzický znak, ktorý je realizáciou určitého ideálneho znaku. Byť realizáciou ideálneho znaku neznamená mať len určité grafické alebo fonetické vlastnosti, ale znamená to mať aj určité sémantické charakteristiky a v prípade vlastných mien aj mať nejakého nositeľa (pozri [10]). Každé pravé vlastné meno musí mať nositeľa. Takže keď sa hovorca napojí na určitú komunikačnú sieť, t. j. naučí sa určité pravé vlastné meno, treba počítať s tým, že keď v akejkolvek situácii vysloví výraz, ktorý sa naučil, keď sa začlenil práve do tejto komunikačnej siete, bude mať tento výraz nejaký *výrazový* referent. Nezáleží na tom, či vyslovený výraz je súčasťou zmyslupnej komunikácie alebo len osamoteným výkrikom do tmy. Skutočnosť, že v druhom prípade hovorcovi budú pravdepodobne chýbať relevantné intencie, neznamená, že sa mu nepodarí identifikovať výrazový referent, ale môžeme iba spochybniť úspešnosť identifikácie intencionálneho referenta daného použitia výrazu. Uvedená námietka sa môže týkať len zlyhania intencionálnej referencie, ale tým sa značne otupuje jej pôvodné ostrie. Dokazuje, že niektoré vyslovené realizácie ideálneho znaku, ktorý má referent (t. j. ide o pravé vlastné meno), nebudú mať intencionálny referent. A proti tomuto záveru nič nemám, lebo nijako nedokazuje, že pravé vlastné mená v niektorých situáciách na nič nereferujú. V žiadnom prípade námietka neukazuje, že vyslovené vlastné meno nebude mať vôbec žiadny referent; skôr naopak, pojmový aparát, ktorý sme rozpracovali, vedie k záveru, že bude mať výrazový referent.

Východiskom tejto odpovede na uvedenú námietku je situácia, že hovorca sa napojí na nejakú komunikačnú sieť. Možno sa pýtať, či v situácii, keď sa nenapojí na nijakú sieť rozširujúcu napríklad meno „Aristoteles“, a predsa vysloví toto meno, nemožno rozlíšiť referenčné a nereferenčné použitie mena. Takáto situácia by nás nemusela príliš znepokojovať, lebo predpokladá, že človek dokáže referenčne použiť určité vlastné meno aj vtedy, keď sa ho nenaučil korektným spôsobom, t. j. z komunikácie, v ktorej sa vyskytovalo.

To je však neprípustné, takže odlišenie referenčného a nereferenčného použitia mena nedáva dobrý zmysel — nič také ako referenčné použitie vlastného mena v tomto prípade totiž nemôže existovať. To znamená, že tomuto človeku sa nikdy nepodarí *použiť vlastné meno* „Aristoteles“, takže žiadne napísanie alebo vyslovenie tohto slova nemožno pokladať za realizáciu zmysluplného výrazu nejakého jazyka.

4. Hranice referencie (I)

Napriek tomu máme dôvod zamyslieť sa nad tým, či predložená verzia historickej teórie nie je príliš široká v tom zmysle, že neumožňuje napríklad aj papagájovi úspešne referovať. Situácia zo záveru predchádzajúcej časti sa týka prípadu, že hovorca použije menný výraz bez toho, aby ho získal z nejakej komunikácie (jednoducho si ho vymyslel). Čo však napríklad s papagájom, ktorý opakuje slová (resp. zvuky), ktoré počuje v skutočnej komunikácii, v ktorej mená vystupujú referenčne? V tejto situácii nás bude zaujímať, ktoré použitia vlastných mien by sa v rámci nej mohli klasifikovať ako referenčné akty. Najdôležitejšia otázka, na ktorú sa musíme sústrediť, znie: Aké minimálne poznatky musí mať používateľ mena, aby sa mu podarilo úspešne identifikovať predmet?

Na začiatku musím zdôrazniť, že pôjde o intencionálnu referenciu, lebo hovoríme o *použití* vlastných mien. Keďže výrazová referencia nezávisí od konkrétneho použitia vlastného mena, nemala by spôsobovať žiadne mimoriadne ťažkosti. Je totiž možné, že hoci hovorca použil vlastné meno tak, že by sme sa zdráhali pripustiť, že referoval na nejaký predmet, aj napriek tomu použité vlastné meno referuje na svoj výrazový referent (pokiaľ, pravda, bolo použité pravé vlastné meno). Pozícia, ktorú budem obhajovať, je jednoduchá. Domnievam sa, že na úspešné referenčné použitie mena stačí, ak hovorca má celkom minimálne poznanie, t. j. stačí, ak má vo svojom idiolekte dané meno (ako vlastné meno, t. j. vie, že ide o vlastné meno, a nie o náhodný zhluk písmen). Všetky ostatné deskriptívne alebo ostenzívne znalosti nie sú na vykonanie úspešného referenčného aktu nevyhnutné.

Budem analyzovať jeden Kripkeho príklad, ktorý vyvolal viaceré polemické reakcie (pozri [3], 116).⁴ Matematik, ktorý má problémy s jednou Lieho grupou, ktorú nazval „Nancy“, v noci zo spánku šepká jej meno. Manželka ho podozrieva, že sníva o inej žene. Ráno situáciu preberie so svojim manželom. Používa vety, v ktorých sa vyskytuje aj slovo „Nancy“; napríklad

⁴ Príklad o „Nancy“ Kripke nepredkladá presne v tejto podobe. ale ide o jeho upravenú verziu zo state [5].

„Kto je Nancy?“ alebo „Kto je tá Nancy, o ktorej sa ti snívalo?“, alebo „O ktorej žene menom *Nancy* si snívaj?“ Možno povedať, že tými výskytmi výrazu „Nancy“, ktoré v otázkach použila, úspešne referovala? A možno povedať, že tie výskyt výrazu „Nancy“, ktoré sa v otázkach zmieňujú, označujú plnohodnotné pravé vlastné mená? Sotva by sme chceli pripustiť, že sa jej podarilo vyčleniť nejaký intencionálny referent. Ak zamýšľala referovať na nejaký predmet (konkrétneho druhu), jej zámer zlyhal. Jej vyslovenia mena „Nancy“ nemajú vyčleniť určitú osobu, ale len hypotetickú osobu, o ktorej sa domnieva, že existuje. Aby sa príklad stal transparentnejší, predstavme si, že ani ona, ani jej manžel nijakú ženu menom „Nancy“ nepoznajú, ba dokonca ani o žiadnej Nancy nepočuli (pravda, okrem toho, že manžel pozná jednu Lieho grupu s týmto menom). V tomto prípade nie je jasné, na čo vôbec zamýšľala referovať. V každom prípade teda musíme vylúčiť, že jej použitie „Nancy“ malo sémantický alebo intencionálny referent, lebo jednoducho nevie o žiadnom konkrétnom indivíduu, na ktoré by zameriavala svoj akt referencie.

Ako som už naznačil, zlyhanie intencionálnej referencie nemusí znamenať, že zlyháva aj výrazová referencia. Môžu mať jednotlivé použitia „Nancy“, ktoré realizovala matematikova manželka, výrazový referent? Jeho reakcia nás môže presvedčiť, že by sme im mali pripísať výrazový referent. Nad jej výčitkami a otázkami sa jednoducho môže pousmiať, keďže chápe, že nesprávne identifikovala výrazový referent „Nancy“ (resp. nesprávne odhadla druhové zatriedenie výrazového referenta mena). Keby nevedel, že výrazovým referentom „Nancy“ je entita celkom iného druhu, než sa domnieva jeho manželka, nemohol by takto reagovať. Výrazovú a atributívnu intencionálnu referenciu od seba delí len malý krok, keďže hovorca nemusí poznať, kto/čo je výrazovým referentom vlastného mena, aby naň mohol referovať pomocou atributívnej intencionálnej referencie. Nemali by sme potom pripustiť, že sa jej podarilo vykonať aspoň tento druh intencionálnej referencie?

Aby sme na túto otázku mohli odpovedať, musíme vedieť, či sa v noci naučila nový výraz tak, aby ním mohla referovať. Je zrejmé, že výraz, ktorý použila, referuje; možno však pochybovať o tom, či aj ona týmto výrazom referuje. Ak popierame, že získala schopnosť referovať určitým výrazom, potom čo sa v noci naučila? Ak popierame, že sa naučila a dokáže používať výraz, ktorý možno klasifikovať ako referujúce vlastné meno, musíme pripustiť, že sa naučila výraz, ktorý je pre ňu vlastným menom len z gramatického hľadiska. Na tomto príklade je pozoruhodné to, že matematik vykrikuje zo spánku len jedno slovo, ktoré je zhodou okolností vlastným menom. Chýba však akýkoľvek kontext, ktorý by mohol naznačiť, že naozaj ide o pravé

vlastné meno. Jeho manželka ho chápe ako pravé vlastné meno len na základe svojej domýšľavosti, ale pre svoje presvedčenie nemá nijaký argument. Môže vedieť, že „Nancy“ je pomerne rozšírené anglické ženské vlastné meno; takisto môže vedieť, ako sa vlastné mená používajú; a môže byť neochvejne presvedčená, že jej manžel vyslovoval práve „Nancy“. Na základe všetkých týchto faktorov dospeje k presvedčeniu, že výraz, ktorý v noci počula, je (pravým) vlastným menom nejakej ženy. Lenže to sotva nemožno označiť za domýšľavosť. Preto nedokáže racionálnou cestou odlíšiť, či ide naozaj o vlastné meno, alebo len o zhluk písmen; nemôže vedieť, či ide o pravé alebo nepravé vlastné meno. Základným predpokladom je to, aby bolo vlastné meno *použité* v určitom kontexte, aby bolo jasné, akú má úlohu. Preto sa *nenaučila* používať pravé vlastné meno, a preto vyslovením tohto mena nemôže vykonať nijakú atributívnu intencionálnu referenciu. Zároveň však v skutočnosti *použila* pravé vlastné meno, hoci o tom nevie, takže jej použitie mena má výrazový referent.⁵

Na základe toho možno usúdiť, že matematikova manželka nemohla vykonať atributívnu intencionálnu referenciu preto, lebo nijako nemohla vedieť, či použila pravé vlastné meno. Otázky „Kto/čo je Nancy?“, resp. „Na koho/čo referuje slovo *Nancy*?“ mohla položiť len preto, že sa *domnieva*, že Nancy je nejaká osoba, nie preto, že by *vedela*, že ide o nejakú osobu. Rovnako správne by sa mohla pýtať „Čo znamená slovo *Nancy*?“ Lenže v takom prípade je už zrejme, že „Nancy“ nemusí byť vlastným menom. Domnievam sa, že keď matematik uvádza na pravú mieru manželkine podozrenia, *neopravuje* jej používanie „Nancy“ v tom zmysle, že by revidoval niektoré presvedčenia, ktoré má o referente „Nancy“, ale od začiatku ju *učí* nový výraz. V noci, keď počula meno „Nancy“, nebola ešte schopná rozoznať, na ktorú komunikačnú sieť podopierajúcu používanie mena sa napojila. Manželovo vyslovenie mena jej to neumožnilo. Až neskôr, keď prejde adekvátnym procesom učenia, môžeme povedať, že jej použitia „Nancy“ budú plnohodnotným rozšírením relevantnej siete. Úlohu učiteľa môže matematik plniť len vtedy, keď dokáže pochopiť, v čom sa jeho žena mylí, a teda vie, že nesprávne odhadla referenčné správanie výrazu „Nancy“. Preto by sme mali pripustiť, že jej použitia „Nancy“ majú výrazový referent, hoci nemajú atributívny intencionálny referent.

⁵ Tento príklad nedokazuje, ako sa domnieval Reinhardt v [5], že na úspešné referovanie potrebujeme poznať druhové zatriedenie referenta vlastného mena. Takéto poznanie neklasifikujeme ako nevyhnutné pre referenciu. Celkom stačí miernejšia požiadavka — poznanie, že daný výraz je pravým vlastným menom.

Akú váhu by mali jej použitia „Nancy“, keby ju manžel nenaučil, ako ho správne používať? Uvedený príbeh trochu zmeňme a predstavme si, že namiesto diskusie a prípadnej hádky so svojim manželom dala prednosť intímnemu rozhovoru so svojou priateľkou, ktorej sa priznala s podozrením o manželovej nevere. Je zrejmé, že jej použitia „Nancy“ majú výrazový referent, ale nemôžeme im priznať nejaký intencionálny referent. Stále totiž platí, že „Nancy“ používa ako vlastné meno len na základe svojej domýšľavosti, takže *nevie*, že ide o pravé vlastné meno. Zhodou okolností je jej priateľka manželkou kolegu spomenutého matematika a tieto informácie prezradí svojmu manželovi. Ak jej priateľka vysloví „Nancy“, opäť bude mať len výrazový referent. Jej manžel, prirodzene, vie, o čo ide, vie, čo je výrazovým referentom „Nancy“, takže ju dokáže presvedčiť, že ide o nedorozumenie.

Teraz by sa dalo namietat', že od spomenutého matematika sa reťazec dostal prostredníctvom oboch žien k tomuto poslednému človeku, ktorý vie, ako meno používať, a teda vie, na čo referuje. To znamená, že obe ženy mali vystupovať v komunikačnom reťazci tak, že odovzdávajú meno do idiolektov iných ľudí, ktorí ho zhodou okolností dokážu správne používať a vedia, čo je jeho výrazovým referentom. Tento záver je však unáhľený a prehliada dôležitú skutočnosť, že matematikov kolega už *vopred* vedel, na čo „Nancy“ referuje. Správne reaguje nie na základe informácie, ktorú sa dozvie od svojej manželky, ale na základe svojich poznatkov, ktoré mal už predtým. Vlastné meno sa k nemu nedostalo prostredníctvom jeho manželky, ale poznal ho už zo svojej práce a z kontaktov s manželom prvej ženy. Inými slovami, jeho ďalšie použitie „Nancy“ nenadväzuje na manželkino použitie, ale na celkom iné použitie, ktoré počul v iných súvislostiach (a na základe toho aj vie, čo je výrazovým referentom daného mena — hoci obe ženy vyslovovali toto meno bez toho, aby mu vedeli priradiť nejaký intencionálny referent, meno v ich použití stále malo svoj výrazový referent).⁶

Môžeme teda uzavrieť, že predložená koncepcia v tomto prípade dokázala od seba odlíšiť prípady použitia vlastných mien, ktorými sa vykonáva intencionálna referencia, od tých výskytov, ktoré sa nijako nedajú klasifikovať ako referenčné použitia a u ktorých nemožno hovoriť o nijakom intencionálnom referente, ktorý by hovorca vyslovením tohto výrazu identifikoval.

⁶ Táto modifikácia ilustruje jav, ktorý Reinhardt nazýva syndrómom papagája ([5], 23). Obe ženy vyslovovali „Nancy“ bez toho, aby vedeli, o čo ide. Túto činnosť by celkom dobre mohol uskutočniť aj papagáj. Jeho použitia by sme určite neklasifikovali ako referovanie — a takisto nejde o referenciu, keď obe ženy vyslovia „Nancy“. G. Evans v podobnej situácii hovorí o syndróme hlásnej trúby ([2], 213). Jeho príklad má však trochu iný charakter, lebo sa týka aktov, ktoré sa dajú zaradiť k plnohodnotným intencionálnym referenciám.

5. Hranice referencie (II)

Teraz by sme mali zistiť, či historická teória, ktorú sme obhajovali, nie je príliš úzka. Pokúsime sa ju aplikovať na niektoré prípady, ktoré sa vo všeobecnosti pokladajú za nepriaznivé pre historickú teóriu referencie. Budeme uvažovať o dvoch základných situáciách: najprv pôjde o prípad, že v komunikačnej sieti (zdanlivo) nastane zmena vlastného mena, t. j. jeden predmet bude v jednej sieti označený dvoma rôznymi nepodobnými menami (realizáciami rôznych ideálnych znakov); a potom si predstavíme situáciu, že v sieti sa (zdanlivo) vyskytne zmena referenta, t. j. nastane prípad, keď dve rôzne použitia jedného mena, ktoré patria do jednej siete, označia dva rôzne referenty.

5.1. „Spot“ verzus „Garf“. Situáciu prvého druhu opisuje T. Yagisawa na príklade, v ktorom nasledujúci hovorca nerešpektuje svojho prechodcu a použije nové vlastné meno M_2 na označenie predmetu, na ktorý jeho predchodca pôvodne referoval menom M_1 (pozri [9], 220–221). Predstavme si nasledujúcu situáciu. Osoba O_1 pozná kocúra menom „Spot“ a toto meno dokáže používať na identifikáciu kocúra. Svoju schopnosť realizuje v prítomnosti osoby O_2 a vysloví vetu

(4) Spot je kocúr,

príčom pre O_2 je jasné, čo O_1 tvrdí a o čom je jej použitie (4), t. j. napríklad vďaka situácii prehovoru vie, ktoré individuum je Spot. Na základe tohto použitia (4) sa O_2 dozvie nové (pravé) vlastné meno, a teda výskyt mena „Spot“ v danom použití (4) je plnohodnotným prvkom komunikačnej siete v našom chápaní. Lenže aj napriek tomu sa O_2 z nejakého dôvodu nerozhodne používať na označenie daného kocúra výraz „Spot“. Namiesto toho môžeme vidieť, ako v inej situácii O_2 vysloví vetu

(5) Garf je kocúr,

príčom menom „Garf“ mieni referovať na to isté, na čo referovalo meno „Spot“, ktoré použila O_1 . Treba poznamenať, že O_2 nevyslovila (5) s menom „Garf“ preto, že sa od niekoho iného dozvedela, že aj toto meno referuje na Spota. V istom zmysle by malo ísť o radikálnejšiu situáciu: O_2 použila „Garf“ na základe toho, že O_1 použila „Spot“. Preto by sa malo zdať, že keď O_1 použila (4), neobohatila tým idiolekt O_2 o vlastné meno „Spot“, ale o výraz „Garf“. A preto sa nemôžeme ubrániť dojmu, že komunikačná sieť, ktorá do istého štádia obsahovala len určité výskyty vlastného mena „Spot“, bude od tejto chvíle obsahovať aj niektoré výskyty „Garf“. Ak totiž O_2 svojím

použitím (5) naučila nejakú ďalšiu osobu nové vlastné meno, mali by sme aj toto použitie začleniť do komunikačnej siete, ktorej predchádzajúce články pozostávajú z niektorých použití vlastného mena „Spot“, lebo O_2 mohla použiť (5) len vďaka tomu, že sa napojila na túto sieť.

Táto situácia však nie je taká jednoduchá, ako sa pokúša naznačiť zadanie príkladu. Nie je totiž pravda, že tie použitia „Garf“, ktoré sú v istom zmysle ovplyvnené daným použitím (5), rozvíjajú komunikačnú sieť, do ktorej predtým patrili niektoré výskyty „Spot“. Yagisawa správne konštatuje, že v tomto prípade vzniká nová sieť namiesto toho, aby sa rozšírila predtým existujúca sieť ([9], 221). Použitie „Spot“ v (4) patrí do jednej siete, ale použitie „Garf“ v (5) je už článkom inej siete. Medzi týmito dvoma použitiami sa musí nachádzať niečo, čo vysvetlí skutočnosť, že ide o dve siete, a nie o jednu sieť. Prv, než O_2 môže „Garf“ použiť na označenie určitého individua, musí byť tento výraz zavedený ako vlastné meno daného individua. Prechod od „Spot“ ku „Garf“ nie je priamočiary, ale musí byť rozdelený práve aktom pomenovania, aktom zavedenia mena „Garf“ pre to isté individuum, ktoré sa nazýva „Spot“. O_2 teda musí vykonať akt zavedenia vlastného mena „Garf“, takže musí použiť (vysloviť, napísať, pomyslieť si) vetu s kodifikujúcim charakterom, napríklad vetu

(6) Spota budem odteraz volať „Garf“.

To znamená, že O_2 sa nenaučila používať meno „Garf“ na základe toho, že O_1 pred ňou vyslovila (4), ako sme sa pôvodne domnievali, ale preto, že O_2 sa na základe tohto použitia (4) naučila používať „Spot“ a túto schopnosť potom realizovala tak, že pomocou použitia „Spot“ v (6) zaviedla pre dané individuum nové meno „Garf“. Tento akt pomenovania je počiatkom novej komunikačnej siete, do ktorej budú patriť niektoré použitia mena „Garf“, a preto nie je pokračovaním siete, ktorej článkami boli určité použitia „Spot“. Všimnime si, že „Spot“, ktorý je použitý v (6), by sme mali začleniť do staršej siete, kým „Garf“ z tejto vety je počiatkom novej komunikačnej siete. O_2 sa preto dokáže efektívne pohybovať v rámci oboch sietí, teda jej idiolekt disponuje dvoma rôznymi vlastnými menami jedného individua. Žiadne alchymistické triky, ktoré by menili jedno meno na druhé, nemajú v tomto pomerne jednoduchom vysvetlení miesta.

Táto modelová situácia môže mať rôzne variácie. Hraničným prípadom by zrejme bol nasledujúci prípad. Osoba O_1 , v ktorej idiolekte sa vyskytuje „Spot“ ako vlastné meno určitého kocúra, použije toto meno v prítomnosti osoby O_2 , ktorá si ho takisto zaradí do svojho idiolektu. Z určitých dôvodov sa však O_2 rozhodne, že nebude používať to pravé vlastné meno, ktoré sa

naučila od O_1 , ale zavedie pre tohto kocúra iné (pravé) vlastné meno, ktoré sa však zhodou okolností graficky aj foneticky podobá menu „Spot“, ktoré sa naučila od O_1 . Ak v tejto súvislosti vysloví vetu

(7) Spota budem odteraz nazývať „Spot“,

vykoná plnohodnotný akt pomenovania, na základe ktorého vznikne nové pravé vlastné meno. O_2 sa preto nenapojí na existujúcu komunikačnú sieť použitia mena „Spot“, ale založí novú sieť, ktorej článkami budú výrazy, ktoré majú tie isté graficko-fonetické aj referenčné charakteristiky. Jej idiolekt opäť bude obsahovať dve rôzne vlastné mená jedného individua. Pripúšťam, že toto je extrémny prípad, ktorý nemá nijaké praktické zdôvodnenie, ale napriek tomu neexistujú žiadne teoretické prekážky, ktoré by zabráňovali vzniku takejto situácie.

5.2. „Madagaskar“. Prejdime teraz k druhej situácii, v ktorej jedno vlastné meno v dvoch rôznych situáciách označí dve rôzne individua. Budeme analyzovať nasledujúcu históriu používania mena „Madagaskar“ (pozri [2], 216). Meno „Madagaskar“ pôvodne pre domorodcov označovalo časť afrického kontinentu. Nejaký námorník však nesprávne pochopil toto používanie a chybné ním začal označovať ostrov pri africkom kontinente. Toto používanie sa rozšírilo. Zdá sa, že v tomto prípade malo jedno meno dva rôzne referenty, čo by mala historická teória prijateľne objasniť a pritom zachovať singulárny charakter vlastných mien.

Vysvetlenie tohto príkladu v zhode s predloženou historickou teóriou je nasledujúce. Jasne možno identifikovať dve fázy, ktorými prechádzalo používanie mena „Madagaskar“. V prvej fáze (F_1) označovalo pre určitých ľudí časť afrického kontinentu a v druhej fáze (F_2) ním niektorí ľudia označovali ostrov. Keď si bližšie všimneme tieto dve fázy, nemôžeme prehliadnúť skutočnosť, že F_1 sa týka inej skupiny ľudí ako F_2 . Pre jazykovú komunitu, ktorá používala meno v F_1 (napríklad domorodé africké obyvateľstvo), vôbec nemuselo dôjsť k zmene referenta počas F_2 . Pre túto komunitu bolo meno zavedené pri určitom akte pomenovania a jej členovia ho používali tak, aby referovali na predmet, ktorý stál na počiatku siete odvíjajúcej sa od *tohto* aktu zavedenia mena. Možno teda povedať, že komunikačná sieť, ktorá sa odvíja v F_1 , nie je totožná so sieťou z F_2 . Prvá sieť môže bez akýchkoľvek ťažkostí existovať vedľa druhej siete.

Do jazykovej komunity z fázy F_2 preniklo meno „Madagaskar“ od niektorého člena z prvého, domorodého jazykového spoločenstva. Namiesto toho, aby noví hovorcovia používali „Madagaskar“ v zhode s pôvodnými používateľmi, však nastala zmena. Ten, kto meno „Madagaskar“ preniesol do

druhej jazykovej komunity, ho jednoducho neprebral, ale zaviedol nové vlastné meno pre iný objekt. To znamená, že ak použil (vyslovil, napísal, pomyslel si) vetu

(8) Toto územie sa nazýva „Madagaskar“,

nešlo o akt učenia sa (ako napríklad pri predstavovaní jednej osoby druhou), ale išlo o vykonanie pravého aktu pomenovania — bolo zavedené nové vlastné meno, ktoré má síce rovnakú grafickú a fonetickú podobu ako pôvodné meno, ale vyznačuje sa inými referenčnými charakteristikami. Vzniká teda nová komunikačná sieť a na jej počiatku stojí vyslovenie (8). To znamená, že členovi pôvodnej jazykovej komunity sa nepodarilo do nového spoločenstva používateľov mena „Madagaskar“ preniesť pravé vlastné meno, ale len výraz, ktorý by sme za vlastné meno pokladali len z gramatického hľadiska; na základe neho príslušníci druhej jazykovej komunity konštituovali nové pravé vlastné meno. Pravé vlastné meno, ktorého realizácie sa používajú v F_1 , sa odlišuje od pravého vlastného mena, ktorého realizácie sa používajú v F_2 . Určitú dobu vedľa seba existovali dve odlišné siete používania mena „Madagaskar“, ale časom jedna z nich bola úspešnejšia a druhú zatlačila do minulosti. Výsledok veľmi dobre poznáme: „Madagaskar“ je pre nás menom afrického ostrova a sotva by sa našiel niekto, kto by ním označoval časť kontinentu.

Na ilustráciu niektorých ďalších myšlienok si dovoľím domyslieť alternatívnu históriu používania mena „Madagaskar“. Nech fázy F_1 a F_2 prebiehajú tak, ako som ich opísal. Predstavme si však, že nasledovala ešte fáza F_3 , v ktorej sa používatelia mena rozhodli rešpektovať pôvodné domorodé používanie. V „alternatívnej“ súčasnosti teda meno opäť používame na označenie časti kontinentu. V tejto súvislosti možno nastoliť ďalšie otázky. Je pravé vlastné meno z F_3 totožné s pravým menom, ktorého realizácie sa používajú aj v F_2 ? Určite nie je, lebo referujú na rôzne predmety. Takže aj pri prechode z F_2 do F_3 musí existovať ďalší akt zavedenia mena. Mohol by mať napríklad podobu:

(9) Mýlili sme sa, keď sme menom „Madagaskar“ označovali ten a ten ostrov; odteraz ho budeme používať ako vlastné meno tej a tej časti afrického kontinentu.

To znamená, že pre F_2 a F_3 neexistuje jedna spoločná komunikačná sieť, ale musia v nich existovať dve rôzne siete. Ľahko si možno predstaviť, že obe siete môžu vedľa seba koexistovať, lebo nie všetci sa môžu naučiť nové a zavrhnúť staré vlastné meno. Aj v F_3 môžu niektoré použitia mena „Madagas-

kar“ rozširovať sieť z F_2 . Keby sme pripustili, že v oboch fázach ide len o jednu sieť, veci by sme značne zjednodušili. Teraz vzniká ďalšia otázka: Nie je táto nová sieť len rozšírením prvej siete, ktorá sa rozvíjala v F_1 ? Domnievam sa, že nie je, lebo po prvé, obe siete majú svoje netotožné akty zavedenia mena; po druhé, neexistuje medzi nimi nijaké spojenie, ktoré by zahŕňalo používanie mena „Madagaskar“ v zhode s tým, ako bolo zavedené v prvej sieti; po tretie, medzi F_1 , F_2 a F_3 sa prenáša len gramatické (nepravé) vlastné meno, kým jedno pravé vlastné meno sa nahrádza iným menom; a po štvrté, bez problémov môžeme vidieť, že vedľa seba môžu koexistovať dokonca tri siete: pri prechode z F_1 do F_2 vzniká nová sieť, ale stará nezaniká, a takisto pri prechode z F_2 do F_3 sa popri týchto dvoch sieťach konštituuje ešte tretia. Zdá sa, že z tohto pohľadu nie je zmena referenta mena zarážajúca, lebo ak jeden predmet nahradíme iným, zároveň musíme aj jedno vlastné meno nahradiť iným menom.

Prechody od F_1 k F_2 a od F_2 k F_3 sú poznačené zámenami referujúceho vlastného mena, a preto nejde o jednoduché prebratie pravého vlastného mena od predchádzajúceho používateľa, ale o prebratie nepravého vlastného mena a následné zavedenie pravého vlastného mena. Možno rozlíšiť tieto dva akty? Keď sa na ne pozrieme z pohľadu používateľov v F_2 , ktorí meno prevzali od používateľov v F_1 , nepotrebujeme nijaké odlišenie. Títo ľudia sa domnievajú, že ho používajú v zhode s domorodým obyvateľstvom, ale myli sa. Nevedia, že sa uskutočnil nový akt pomenovania. Majú totiž nepravdivé presvedčenia o tom, ako dané meno používali domorodí obyvatelia. Svoje nepravdivé presvedčenia korigujú až pri prechode z F_2 do F_3 . V F_2 teda nemajú nijaký prostriedok na to, aby zistili, čo sa stalo, keď prebrali meno „Madagaskar“: domnievajú sa, že prebrali určité pravé vlastné meno, ale podarilo sa im prevziať len nepravé vlastné meno. Iná situácia je pri prechode z F_2 do F_3 . Na začiatku F_3 *vedia*, že sa zavádza nové vlastné meno pre iný predmet. Ide o zmenu zásadných presvedčení o určitom indivíduu, nie o zmenu parciálnych poznatkov, ktoré sa ukázali ako nepravdivé o *danom* predmete. Nahradenie jedného predmetu iným vyžaduje nové zavedenie mena, lebo nový predmet nebol týmto menom „pokrstený“, a teda nemôže byť jeho výrazovým referentom. Keby sa iba stalo, že jeden parciálny poznatok o kvalitatívnych aspektoch predmetu sa nahrádza iným poznatkom, zavedenie nového mena by sa nevyžadovalo, lebo by išlo o ten istý predmet.

Tento príklad môžeme korigovať tak, že vystačíme len s dvoma sieťami. Na rozdiel od prvej verzie, podľa ktorej sa meno „Madagaskar“ do F_3 prenieslo z F_2 , si totiž môžeme predstaviť, že sa do nej prenieslo z F_1 . Predstavme si, že v F_1 a F_2 sa výraz „Madagaskar“ používa tak, ako v prvej

verzii. Takisto si predstavme, že nejaká osoba, ktorá meno „Madagaskar“ používa v zhode s jazykovou komunitou z F_2 , podnikne cestu do Afriky, kde sa od domorodcov naučí meno „Madagaskar“, pričom sa napojí na prvú sieť. Uvedomuje si, že ide o iné vlastné meno, nie o to, ktoré pozná. Toto pôvodné meno prenesie do svojej jazykovej komunity, v ktorej sa takisto začne „Madagaskar“ používať v zhode s domorodým obyvateľstvom. Zároveň sa druhé používanie „Madagaskar“ postupne vytráca, až sa rozširovanie danej siete celkom zastaví. Napokon zostane jedno vlastné meno a jedna sieť, ktorá sa tiahne od domorodého afrického obyvateľstva. Upozorňujem, že druhá sieť nemusí zaniknúť, môže sa naďalej rozvíjať v časti danej jazykovej komunity, takže môžu vedľa seba koexistovať obe siete. V každom prípade sme však redukovali počet komunikačných sietí (a tak aj počet pravých vlastných mien) tým, že sme pri prechode z F_2 do F_3 neuvažovali o novom zavedení vlastného mena.⁷

6. Záver

Podobné príklady by sa dali neobmedzene zmnožovať, ale táto činnosť by bola len rutinným cvičením bez hlbšieho teoretického významu. Domnievam sa, že základné aspekty historickej teórie referencie vlastných mien sú dostatočne transparentné. Za zmienku stojí skutočnosť, že táto verzia teórie sa neopiera o nijaký sémantický aparát, ktorý by sa mohol spájať s vlastnými menami, a referencia sa vysvetľuje len na základe niektorých praktík existujúcich v jazykových komunitách a súvisiacich s používaním vlastných mien. Ambíciou tejto teórie takisto nie je vysvetľovať sémantické správanie vlastných mien a ich význam. Nazdávam sa, že problematiku významu vlastných mien možno (a treba) dôsledne odlišovať od referencie týchto výrazov (pozri [10]). V tom sú vlastné mená jedinečné a odlišné od ostatných druhov singulárnych výrazov — referencia deskripcií a demonstratív sa tak úzko prepája s významom týchto výrazov, že podľa viacerých filozofov je referencia súčasťou sémantického profilu týchto výrazov. V každom prípade platí, že vzťah medzi výrazmi tohto druhu a príslušnými referentmi je *sprostredkovaný* významami (alebo podobnými entitami). Spomenutá črta vlastných mien sa na druhej strane jasne prejavuje v tom, že referencia vlastných mien je

⁷ V zásade analogický príklad, ako je Evansova história mena „Madagaskar“, predkladá aj P. Tichý. Na podobnom (vymyslenom) príklade s menom „Aristoteles“ dokazuje, že historická teória (Tichý používa názov „kauzálna teória“) zlyháva pri vymedzovaní správneho individua ako referenta určitého použitia mena (pozri [7], 267–269). S Tichého argumentáciou sa uspokojivo vyrovnáva v stati [6] P. Sousedík, pričom jeho analýza je celkom kompatibilná s predloženým riešením (takisto navrhuje dôsledne odlišovať rôzne komunikačné reťazce)

bezprostredná. Na určenie referenta vlastného mena sa nepodieľajú žiadne významy, ale skôr pragmatické faktory, najmä akt pomenovania. Na rozdiel od deskripcií je referent vlastnému menu len priradený, a preto vzťah medzi nimi je daný len určitou konvenciou.

V akom zmysle je referencia vlastných mien *bezprostredná*? Je predsa jasné, že pri akte zavedenia mena musí existovať niečo, na základe čoho sa výraz stane menom predmetu a predmet nositeľom mena. Musí teda existovať sprostredkovateľ. Sprostredkovateľom v tomto prípade je hovorca, ktorý meno zavádza a fixuje jeho referent prostredníctvom použitia deskripcie alebo zámena (prípadne pomocou iných prostriedkov). Hovorca rozhoduje, ktorý výraz bude pomenúvať predmet. Preto by sa mohlo zdať, že hovoriť o *bezprostrednosti* referencie vlastných mien je zavádzajúce. V prvom rade treba poznamenať, že hovorca je sice faktorom, ktorý „spája“ výraz a predmet, ale to, či vlastné meno bude alebo nebude referovať na daný predmet, rozhodne nebude závisieť od ďalšej hovorcovej existencie. Hovorca je iniciátorom vzťahu, ale nie je jeho ďalším garantom a udržiavateľom. Preto referencia vlastných mien nie je sprostredkovaná v tom zmysle, že na jednej strane existuje vzťah výrazu a jeho používateľa a na druhej strane vzťah používateľa výrazu a predmetu. Ak trvanie vzťahu medzi menom a jeho referentom nezávisí od hovorca, určite nebude sprostredkovateľom vzťahu referencie.

V prípade *bezprostrednej* aj *sprostredkovanej* referencie musí existovať určitý impulz, ktorý spustí celý mechanizmus a na základe ktorého možno povedať, že určitý výraz referuje na konkrétny predmet. Impulzom pre sprostredkovanú referenciu je sémantika referujúceho výrazu (spolu s ďalšími faktormi, napríklad stavom možného sveta v určitom časovom okamihu). Na druhej strane impulzom *bezprostrednej* referencie je hovorca, ktorý zamýšľa pomocou deskripcie alebo zámena referovať na určitý predmet a priradiť ho vlastnému menu ako jeho referent. V prvom prípade je najdôležitejším impulzom určitá interná črta sémantiky výrazov, kým v druhom prípade je ním výlučne externý faktor. Preto je jasné, že pri *sprostredkovanej* referencii nie je pôvodný impulz oddeliteľný od výrazu: sémantiku deskripcie nemôžeme odstrániť a naďalej tvrdiť, že deskripcia má nejaký referent. Keď však pri *bezprostrednej* referencii impulz oddelíme od výrazu, nemá to vplyv na referovanie výrazu. V tomto zmysle *musíme* teóriu referencie vlastných mien dôsledne separovať od sémantiky a zaradiť ju do sféry pragmatiky.

LITERATÚRA

- [1] DONNELLAN, K. (1970): Proper Names and Identifying Descriptions In: *Synthese* 21, č 314, 35-358.
- [2] EVANS, G. (1993): The Causal Theory of Names. In: Moore, A. W (ed.): **Meaning and Reference**. Oxford University Press, Oxford 1993, 209-227.
- [3] KRIPKE, S. (1980): **Naming and Necessity**. Basil Blackwell, Oxford.
- [4] PUTNAM, H (1975): The Meaning of „Meaning“. In: Putnam, H.: **Mind, Language, and Reality**. Philosophical Papers 2. Cambridge University Press, Cambridge 1975, 215-271.
- [5] REINHARDT, L (1979): What Reference Can't Be. In: *Philosophia* 9, č 1, 21-38.
- [6] SOUSEDÍK, P. (2001): Tichého kritika kauzální teorie vlastního jména. In: *Filosofický časopis* 49, č. 5, 745-752.
- [7] TICHÝ, P. (1988): **Foundations of Frege's Logic**. Walter de Gruyter, Berlín
- [8] WETTSTEIN, H. (1986): Has Semantics Rested on a Mistake? In: *The Journal of Philosophy* 83, č 4, 185-209.
- [9] YAGISAWA, T. (1995): Reference *Ex Machina*. In: Hill, J. – Kofátko, P (eds.): **Karlový Vary Studies in Reference and Meaning** Filosofia, Praha 1995, 215-242.
- [10] ZOUHAR, M. (2000): Sémantika vlastných mien (I). In: *Organon F* 7, č 3, 257-281.
- [11] ZOUHAR, M. (2002) Referencia vlastných mien (II): revízia historickej teórie. In: *Organon F* 9, č 4, 385-405.